

З 16.612(082)

Г87

Громадянське суспільство
та проблеми
становлення
особистості

Збірник
наукових
праць

А. В. Шамне

старший викладач кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету;

І. В. Рудакова

студентка Криворізького державного педагогічного
університету (м. Кривий Ріг)

Фрустраційні реакції майбутніх вчителів та вчителів зі стажем як фактор десоціалізації

Актуальність дослідження визначається необхідністю досягнення у нових суспільно-економічних умовах мети освіти, визначеної Законом України “Про освіту” стосовно всебічного розвитку людини як особистості та її найвищої цінності для суспільства, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянської позиції. Реалізація цієї мети вимагає підготовки нової генерації психолого-педагогічних кадрів.

Гуманізація освітнього процесу загалом та зокрема особливості розв’язання зазначеної проблеми неможливе без сформованості у вчителя-педагога спеціальних, загально педагогічних умінь та поглядів, в системі яких важливу роль відіграють особливості психологічно-професійної адаптації. Важливу роль у цьому займає явище фрустраційних реакцій педагогів.

Ця проблема набуває окремого наукового психолого-педагогічного статусу й особливої важливості, коли йдеться про формування особистості молодого вчителя в період професійного становлення, бо від професійного старту значною мірою залежить як його життєвий шлях, так і життєвий шлях багатьох поколінь учнів.

Предметом нашого дослідження були особливості фрустраційних реакцій майбутнього вчителя та вчителя зі стажем. Метою дослідження був синтез, аналіз, теоретичне обґрунтування і експериментальне визначення особливостей фрустраційних реакцій майбутнього вчителя та вчителя зі стажем як фактору десоціалізації особистості педагога.

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2005 року на базі середньої загальноосвітньої школи № 108 м. Кривого Рогу, Криворізької педагогічної гімназії, Криворізького державного педагогічного університету. На різних етапах дослідження в ньому брали участь 35 вчителів, 50 студентів 4 курсу фізико-математичного факультету.

У роботі використовувалася методика СФОП (“Ситуації фрустрації у спілкуванні педагога”), створена на основі методу “малюнокво-фрустраційного вивчення” С. Розенцвейга [1].

В цій методиці зміст малюнків змінено таким чином, що фрустраційні реакції в більшій мірі обумовлені контекстом професійної педагогіч-

ної діяльності. Стимульний матеріал методики СФОП складається з 20 схематичних контурних малюнків, на яких зображені досить типові ситуації спілкування вчителя з колегами, адміністрацією школи, учнями та їх батьками. За напрямом фрустраційні реакції поділяються на: екстрапунітивні, інтропунітивні, імпульсивні, за типом – перешкодно-домінантні, самозахисні, розв’язуючі.

Останнім часом у психології приділяється велика увага вивченню різноманітних психічних станів: стресу, занепокоєння, тривоги (anxiety), ригідності (схильність до персеверації), і на кінець, фрустрації. Проблема фрустрації ставиться в плані теоретичного обговорення і ще частіше стає предметом експериментальних досліджень вітчизняних та західних психологів.

У сучасній психології існують труднощі щодо розуміння самого терміну “фрустрація”. Якщо звернутися до етимології цього терміну, то frustration означає розлад (планів), знищення (здумів), тобто вказує на деяку, у певному смислі слова, стресову ситуацію, за якої терпиться невдача.

Звертаючись до тих визначень фрустрації, які існують в літературі, ми виходили з означення, даного дослідником цієї проблеми в США С. Розенцвейгом, згідно якому фрустрація “має місце в тих випадках, коли організм зустрічає більш або менш нездоланні перешкоди або обструкції на шляху до задоволення будь-якої життєвої потреби”. Фрустрація вивчається як реакція на ті подразники чи ті ситуації, які можна назвати фрустраторами [2; 31].

У теорії фрустрації поняття “бар’єр” (стан фрустрації, що супроводжується негативними переживаннями, коли задоволення потреби зіштовхується з непереборними чи такими, які важко подолати, перешкоди) посіло незаперечне місце і знайшло найпоширеніше застосування. В цьому передусім вбачається заслуга З. Фрейда, який відводив бар’єру одне з найважливіших місць у теорії психоаналізу. Важливу роль у вивченні бар’єрів відіграли дослідження Ф. Е. Василюка, Р. Х. Шакурова, В. Менделевича, Т. Дембо, К. Левіна та інших психологів.

Одним з видів фрустраційної поведінки є агресія (дія чи система дій людини, які виходять з мотиву нанесення шкоди будь-кому чи будь-чому). В області психології на питання про те, чому людина здійснює агресивну дію, дали науково обґрунтовану відповідь такі психологи як: Дж. Доллорд, Н. Міллер, Л. Берковиця та інші дослідники [3].

Вивчення особливостей фрустраційних реакцій педагогів дозволило нам визначити їх в якості факторів соціалізації та десоціалізації особистості вчителя у процесі професійного становлення та функціонування (табл. 1).

Таблиця 1

Результати анкетування вчителів зі стажем (за методикою СФОП)

Кількість досліджуваних, ос.	Спрямованість реакцій, %			Тип реакцій, %		
	Е	І	М	О-D	Е-D	N-P
35	61,0	27,0	12,0	0,8	65,0	34,2

Таблиця 2

Результати анкетування майбутніх вчителів (за методикою СФОП)

Кількість досліджуваних, ос.	Спрямованість реакцій, %			Тип реакцій, %		
	Е	І	М	О-D	Е-D	N-P
35	18,0	32,0	55,0	2,3	37,7	60,0

Порівняння отриманих даних дозволило визначити, що у вчителів зі стажем переважають екстрапунітивні реакції з фіксацією на самозахисний тип, тоді як у молодих та майбутніх вчителів переважають імпульсивні реакції з фіксацією на розрішувачий тип. Це свідчить про наявність у молодих і майбутніх вчителів оптимістичних установок на вирішення важких ситуацій. Вчителі зі стажем, яким властиві екстрапунітивні реакції з фіксацією на самозахисний тип схарактеризовані як достатньо агресивні, схильні звинувачувати інших в ситуації, яка склалася, йти на відкритий конфлікт. У педагогічній діяльності це призводить не до вирішення напружених ситуацій, а до їх поглиблення, до ускладнення в процесі педагогічної взаємодії. Разом з тим активна захисна позиція таких вчителів може виступати як один із засобів компенсації внутрішньої уразливості і нестійкості образу. Визначено, що значній кількості вчителів (65 %) властиві відповідальність, зосередженість на засобах вирішення складних ситуацій і прояв активності щодо їх вирішення. Молодим та майбутнім вчителям властиві реакції, які пов'язані з відношенням досліджуваних до ситуації як малозначної або легко подоланої з плином часу, а також із запереченням чиєїсь вини в її виникненні. Це обумовлено тим, що вони не мають педагогічного стажу і відносяться лояльно до складних ситуацій, що можуть виникати в професійній діяльності педагога.

Треба зазначити, що фрустраційні реакції, які виникають у педагогічній діяльності, є відображенням напружених ситуацій спілкування вчителя у процесі педагогічної діяльності. Стан фрустрації відображає особисту соціальну ситуацію розвитку, обставини життя педагога, особисті індивідуальні особливості вчителя, учнів, колег. Тому будь-яка напружена ситуація у спілкуванні, а також фрустраційна реакція на неї є об'єктивно-суб'єктивно обумовленою.

Вище викладені результати дослідження можуть використовуватися педагогами з метою самовиховання, особистісної саморегуляції в ситуаціях ускладненого спілкування, а також адміністрацією навчально-виховних закладів для налагодження оптимальних відносин зі співробітниками та встановлення сприятливого морально-психологічного клімату в педагогічному колективі.

Література

1. Чернобровкин В. Н., Чернобровкина В. А. Диагностика фрустрационных реакций педагогов. – К.: НППЦ Перспектива, 2000. – 73с.
2. Lawson K. Frustration, The Development of a Scientific Concept. N. Y., 1965.
3. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ – М.", 2000. – 565 с.